

ПЕТЪР ШОПОВ
ПОЯВА И РАЗВИТИЕ НА
ПРОТЕСТАНТСТВОТО В
БЪЛГАРИЯ
И ЕДНО ЧАСТНО МНЕНИЕ
ВЪЗ ОСНОВА НА
ИСТОРИЧЕСКИЯ ОПИТ
КАКВА ТРЯБВА ДА БЪДЕ
ДЕЙНОСТТА НА
ПРОТЕСТАНТСКИТЕ
ПРОПОВЕДНИЦИ В ДНЕСНА
БЪЛГАРИЯ

chitanka.info

Протестантството като резултат от Реформацията през XVI в., като отхвърляне на църквата като източник на власт и авторитет, за да се превърне в доброволен съюз на вярващите, като сложно социално и политическо развитие в условията на разцвета на търговските градове и манифактурата, като отрицание на крепостното право и тържество на свободата на занаятчиите, е най-напредничавото политическо явление през Средновековието. През 1905 г. Макс Вебер пише, че развитието на капитализма в Западна Европа е в голяма степен резултат на протестантската етика, на утвърждаването на духа на зависимост от самия себе си, на духа на индивидуалната автономия. В протестантските държави взаимодействието между съзнанието и деловата дейност са важна част от идеологията на модерния капитализъм. Ето защо, независимо от това дали в средата на XIX в. ние, българите, не сме оценявали или и днес не оценяваме достатъчно високо идването на американските мисионери в българските земи, това не намалява значението на този исторически факт с религиозно, културно, икономическо и политическо значение.

Има някои типологични социално-политически и икономически прилики между десетилетията на XIX в., през които започва дейността на американските мисионери в българските земи, и десетилетието след падането на комунизма през 1989 г., та до наши дни.

В първия случай развитието на българския народ се намира в застой заради потисничеството на чужд владетел, който не внася в България по-прогресивна социална уредба, изповядва религия и принадлежи към цивилизация, които са твърде далеч от българския манталитет и култура, дали на Европа редица ценности в областта на религията, писмеността и знанието. Проблемите на онова време били решени чрез Освобождението, чрез развитието на капитализма, чрез създаването на политически плурализъм, на непълноценна демокрация в няколкото десетилетия между Освобождението и Втората световна война.

Във втория случай, в резултат на изчерпването на ресурсите на социализма, довело до неговия крах, на отсъствието на пазарна икономика и утвърждаването на тоталитарен режим и партокрация, в навечерието на последното десетилетие на миналия век българският народ отново се оказва в застой и криза. Все пак в цялостното си развитие дотогава държавата и страната са се изкачили няколко кръга

по възходящата спирала. Положителните постижения от онова време са най-вече в сферата на културата и образованието, макар че и в тях е факт отсъствието на дълбока, същността връзка със Стария континент. А сега повече от десет години България се намира в преход към пазарна икономика и демокрация; по общо съгласие нейната външна политика е ориентирана към евроатлантическите ценности — влизане в Европейския съюз и НАТО. Доминира влиянието на единствената суперсила — САЩ, страната, от която преди век и половина тръгват протестантските мисионери към България.

В тази връзка е нормално да се запитаме доколко адекватна е била протестантската дейност към проблемите на българския народ в десетилетията през XIX в., и доколко адекватна е тя в края на XX и началото на XXI в.

Идването на американските мисионери у нас малко преди средата на XIX в. е общо взето задоволително изследвано в българската и американската историография (1). Поради това ще екипирам лаконично основните моменти в ранния период на американското присъствие у нас. Организационно то е свързано със създадения през 1810 г. в Бостън „Американски съвет на комисионерите за чужди страни“ (The American Board of Commissioners for Foreign Lands) — организация, чието име не съдържа елемент на религиозна дейност, а по-скоро на разгръщане на делова, бизнес дейност.

През 1819 г. този съвет започва работа в Отоманската империя, като изпраща в Измир своите мисионери Плиний Фиск и Леви Парсонс. Двамата посетили скоро след това Сирия, Египет, Мала Азия, Персия, Гърция и българските земи и поставили началото на американската протестантска дейност в тези части на света. И тогава, и днес американското, английското и други библейски общества си поставят за цел да превеждат и издават на местните езици Библията и религиозна литература. Доста по-късно, през 1836 г., в Турция е открита агенция на Американското библейско общество, създадено първоначално през 1808 г. във Филадельфия, четири години след основаването на „Британското и чуждоземно библейско общество“, и стройно реорганизирано през 1816 г. в Ню Йорк.

След идването на Фиск и Парсонс, от Бостън в Малта пристигнала печатница, която започнала бързо издаване на Светото

писане на езиците на страните от Леванта. След принудителното напускане на Гърция, в Цариград през 1839 г. дошъл пратеникът на Американския съвет Елайъс Ригс, който проявил интерес към разгръщане на работата сред българското население в Отоманската империя. Ригс (1810–1901) владеел писмено 12 езика, включително и български, и на тази основа участвал по-късно в превода на новобългарски на Светото писание. През 1843 г. Ригс изготвил граматика за изучаване от американци и англичани на български език.

Както сочи Илия Конев, важни за дейността на американските мисионери сред българите през втората и третата четвърт на XIX в. са четири насоки:

1. Превеждането, отпечатването и разпространението на Библията.
2. Масовата и училищната религиозна просвета сред населението.
3. Разпространението на протестантизма и евангелизма сред християнските народи в империята.
4. Издаването на вестници и списания с определени образователни възпитателни и пропагандни цели (2).

Няма съмнение, че българският културен елит е имал съзнанието за важността на превеждането на Библията и нейното широко използване в народните черкви и училища. Както пише Илия Конев, превеждането на Библията се превръща в първостепенна задача на българското филологическо движение почти докъм средата на XIX в. (3).

Усилията на протестантските мисионери за превод на Библията на съвременен български език се предхождат от редица инициативи на славяни и българи, разгледани подробно от видния американски българист Джеймс Кларк. Навярно първата от тях е от 1816 г. на Руското библейско общество в Санкт Петербург, създадено от Британското и чуждестранното библейско общество. С помощта на Руското библейско общество са извършени най-вероятно два превода на Библията на български език, като първата част от първия превод е отпечатана през 1819 г. Първият превод е бил финансиран и наблюдаван от Британското и чуждестранното библейско общество. Той е бил отпечатан през 1823 г. в Санкт Петербург. Вторият превод е бил отпечатан в Лондон през 1828 г. Усилията на Руското библейско

общество са израз на научния и политическия интерес на Русия към Балканите (4).

Деятелността по превеждането на Библията на български език се премества в българските земи в началото на 20-те години на XIX в. Главните действащи лица в първоначалната англо-българска инициатива са първият редовен функционер на Британското и чуждестранното библейско общество у нас Хенри Лийвс и Иларион Критски, виден гръцки владика — търновски митрополит, който се титулувал „екзарх на цяла България“. Иларион Критски препоръчал Неофит Рилски на евангелските мисионери за превод на Новия завет от гръцки на български език. През май 1825 г. Лийвс докладвал в Лондон, че Иларион се намирал в турската столица с български превод на Новия завет, който Лийвс проверил и бил готов да отпечата в патриаршеската печатница заедно с други религиозни книги на български език. По-късно, интересувайки се как върви работата по издаването на превода на Библията в Русия, Лийвс уведомял английското библейско общество, че Иларион Критски е в състояние да публикува превода в Букурещ. Иларион от своя страна уведомял Лийвс, че един учител във Враца, вероятно сърбинът Константин Огнянович, бил ангажиран с превода на Библията в Русия.

Огнянович взел през 1843 г. участие в организирането на първата българска печатница в Цариград, където преподавал български език на американските мисионери и подпомагал Елайъс Ригс в работата върху превода на Библията и нейното издаване. Иларион Критски писал също на Априлов, че в Свищов е убедил трима души, способни да преведат Светото писание на български език. Някои от тези начинания не могли да бъдат реализирани поради смъртта на Иларион през 1839 г. Архимандрит Неофит Бозвели, който бил в Свищов през периода 1813–1833 г., подпомогнал посочения по-горе Огнянович в неговата преводаческа работа и сам извършил редица преводи, измежду които и този на Библията. Нему принадлежи, разбира се, и трудът „Мати Болгария“. Един от въпросните трима души, в състояние да преведат Библията на български език, е Христати Павлович (1804–1848), първият издател на Паисиевата „История славянобългарска“, също оставил превод на Новия завет (4). Първата публикувана част от Библията на български език през 1828 г. е частно дело, извършено най-вероятно от отец Серафим и неговия брат Петър Сапунов. Това става

по едно и също време с отпечатването в Лондон на посочения по-горе превод (5).

Ще се спра съвсем накратко на значението на превода на Стария и Новия завет на европейските езици, вземайки за пример немския. Както е известно, гениалният религиозен реформатор Мартин Лутер — основоположникът на протестантството, направил през 1521 г. великолепен превод на Библията от латински на народен немски език, спомагайки значително за утвърждаването на езика на своя народ. Три века по-късно, към края на многовековното просветно и културно безвремие у нас в условията на робството, в десетилетията на Възраждането американските протестанти имат сериозен принос в създаването на модерния български език чрез превеждането и издаването на новобългарски език на Библията (6).

Резултатите от съвместните българо-американски усилия за превеждане на Библията могат да се видят и в списъка, изготвен от Илия Конев. Според него основните преводи на Новия завет на български език са следните:

1. Новий завет. Сиреч четирите евангелия на четиритях евангелисти, преведени от елинския на български език, който ся употребява сега в Българията — Букурещ, 1828 г. Превели: Петър Сапунов Тревнянин и Серафим Ескозахаренин.

2. Новий завет Господа нашего Исуса Христа. Сега новопреводен от славянскаго на българский язык — Смирна, 1840. Превел: Неофит Рилски.

3. Новий завет на Господа нашего Исуса Христа — Нью Йорк, 1867. В печатницата на Американското библейско общество. Превели: К. Фоотинов, П. Р. Славейков, Сичан Николов със съдействието и по инициатива на Елайъс Ригс и д-р Алберт Лонг. Второ издание 1867, трето 1872. В печатницата на П. Р. Славейков (7).

За проповядването на своята религия протестантските мисионери постепенно организирали станции. Полагани били усилия за разпространението на английския език, на американската култура, на битова просвета. Много от американските мисионери развили симпатии към българския народ, установили приятелски връзки, някои се оженили за българки, установили се за десетилетия у нас.

Но стремежът към промяна на религиозната принадлежност на част от българите, силата на българското национално чувство,

приоритетът на задачите за национално освобождение, за запазване на българската култура и идентичност, създавали отчужденост между мисионерите и мнозинството от населението. Стигало се до сериозни конфликти, включително преместване и затваряне на училища, до бойкоти, до възприемането на протестантството като вероотстъпничество. Видни български общественици, политици, поети и писатели се обявявали открито срещу дейността на протестантските мисионери и техните български последователи.

Въз основа на мисионерски архиви, ползвани от живеещата в САЩ българска историчка Татяна Несторова, можем да обобщим данни за дейността на протестантите в България за периода 1870–1909 г.:

Станции: 4-5;

Подстанции: между 4 и 61 или средно 38 за посочения период;

Брой на протестантските черкви: започват с 3 и достигат в края на периода — 19;

Брой на местата, в които се проповядва (тоест не задължително в черкви): започват със 7 и стигат до 47;

Брой на енорияшите: започват със 76 и достигат до 1492;

Среден брой на членовете на конгрегацията: започва със 121 и достига до 3266 (8).

От тази статистика е видно, че за географските измерения на България и за нейното по онова време четиримилионно население протестантството не е получило впечатляващо разпространение. Главните причини за това от българска национална гледна точка бяха частично посочени.

Но нека се спрем на социално-икономическата, политическата страна на въпроса от гледна точка на цитирания вече Макс Вебер. Като определя темата на своята книга „Протестантската етика и духът на капитализма“, публикувана за първи път през 1904–1905 г., Вебер подчертава, че става дума за влиянието на определени религиозни идеи върху развитието на икономическия дух, за начина на мислене, за етноса, тоест за характера на икономическата система на ранния капитализъм; става дума за икономически рационализъм; за призванието на индивида като най-характерния елемент от социалната етика и културата на капитализма и в определен смисъл нейна фундаментална основа. Вебер говори за призванието да се печелят

пари, което е свързано с оцеляването в икономическата борба, за това, че според пуританите човек трябва да стане богат за Господа, не заради тялото и греха (9).

Посочените мисли са вълнували протестантските мисионери в българските земи, те са били съдържанието на тяхното възприемане на света преди да дойдат у нас и в посочените по-горе страни. Протестантските функционери са били мотивирани да действат за постигането на социален прогрес подобен на този, осъществен в тяхната страна. Можем да предположим, че пуританите не са били добре информирани за етапа на социалното развитие на народите, при които идват. Или пък са били толкова идеалистично или амбициозно настроени, че са вярвали че могат да допринесат за бързото ликвидиране на тяхното отчайващо изоставане в икономическо, социално и религиозно отношение.

В българските земи те заварват феодална система, народ, който е под чуждо робство и се интересува много повече от извоюване на своята независимост, от запазване на източното православие като начин за културно оцеляване, отколкото от разширяване на своя кръгосор с друга религия, език и цивилизация. Между българите и американските пуритани възниква бездна, преодоляна от малцина, става разминаване. Мисионерите са изпреварили времето, историческата необходимост от тяхното идване и техните усилия увисват в социалното пространство не по тяхна вина. Тяхната дейност се оказва неадекватна спрямо историческия етап от развитието на българите. Тази ситуация определено се променя в положителна насока с идването на новия век, но все пак пасивът от предишните десетилетия не е заличен изцяло. Така от съвременна гледна точка на социалния интерес и прогрес на българите можем само да съжаляваме, че дейността на американските протестанти е една несъстояла се, една пропусната полза. Можем да съжаляваме, че българският народ не е бил свободен, за да разгърне своите възможности, учейки се от социално-икономическия опит на отвъдокеанските гости — носители на нова трудова философия, на новия морал на Лутер и Калвин.

Адекватна ли е днес дейността на протестантските институции спрямо българската социално-икономическата и политическа действителност?

Без да съм подробно запознат с дейността на протестантските пастори сред днешното българско общество, ще си позволя да споделя моето частно мнение върху какво трябва да пада ударението в тази дейност, като имам предвид историческия опит на XIX в. Ако по-рано протестантите са работили за превода и разпространението на Библията, то днес техните усилия трябва да бъдат съсредоточени по-малко върху пропагандиране на религиозната страна на протестантството, отколкото върху пропагандирането и усвояването на протестантската етика, на духа на класическия, морално издържания капитализъм, върху усвояването на „Библията“ на деловите отношения, на предприемчивостта, на развитието на дребния и средния бизнес, на изкуството на частната инициатива, на формите и методите на оцеляването.

Ключът към успеха днес на американската протестантска дейност е в намирането на нови форми на връщане към старите ценности на протестантството, в утвърждаване на обществени, икономически, просветни и културни форми на дейност, съобразени с високата култура, образование и осведоменост на средния българин, без поучаване, все с цел формиране на демократичен начин на мислене и действие, осъществяване на реално пазарно стопанство и повишаване на гражданската култура.

Доколкото протестантската дейност в средата на XIX в. е имала практически успех, той се е дължал на свързването ѝ с конкретните нужди на българското общество. Следователно успехът на протестантската дейност днес ще бъде пропорционален на възприемането на форми, които обслужват икономическите, социалните и културните нужди на българското общество в преход в съвременния етап на неговото развитие. Защото класическото религиозно съдържание на протестантизма още от времето на неговото възникване винаги е приемало обществена, икономическа форма. Точно напредничавите религиозни догми на протестантството са дали легитимност на капитализма в неговия ранен стадий.

В смисъл на определението на Макс Вебер за „Beruf“, „calling“, „призвание“ струва ми се, че днес призиванието на протестантските проповедници — българи или американци — е да се посветят на едно високо благородно предизвикателство, което може да донесе голяма

полза на българския народ в периода на прехода, в усилията му за оцеляване!

Доц. Петър Шопов

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.